

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Олександр Базов,

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри міжнародного права

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

УДК 341. 171: 341.24

Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві

Внесення у 2016 році змін до Конституції України (щодо правосуддя) з метою ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який був підписаний нашою країною у 2000 році, та необхідність використання міжнародних правових інституцій для захисту національних інтересів України створює необхідні передумови для дослідження актуальних питань юрисдикційних повноважень Міжнародного кримінального суду, зокрема компетенції цього Суду щодо розслідування такого міжнародного злочину, як злочин агресії, та притягнення до відповідальності винних у його вчиненні осіб.

Дослідження питань злочину агресії, інших міжнародних злочинів у різні часи знайшло відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як В. Г. Буткевич, М. В. Буроменський, О. В. Задорожній, Л. Д. Тимченко, С. М. Мохончук, І. І. Лукашук, Ф. Ф. Мартенс, Д. Басс, Л. Берковиць, Р. Берон, Д. Річардсон,

Е. Фромм та інших вчених. Разом із тим в теорії питання генезису поняття агресії, на нашу думку, було досліджено недостатньо. Тому метою цієї статті є дослідження питань становлення, сучасного стану та подальшого розвитку поняття злочину агресія в міжнародному кримінальному праві.

Визначення поняття злочину агресії (*aggressio* (лат.) – напад) є одним із найбільш актуальних і, в той же час, найбільш складних питань міжнародного кримінального права, оскільки такий злочин зачіпає інтереси міжнародного співтовариства в цілому та визначається міжнародним правом як один із небезпечних злочинів проти миру та безпеки людства. Небезпечність цього злочину обумовлена тим, що він направлений проти основоположних принципів сучасного міжнародного права, таких як відмова від погрози силою та використання сили в міжнародних відносинах, вирішення спорів мирними

засобами, суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи інших держав, повага до державного суверенітету. У зв'язку із цим головним завданням ООН, інших міжнародних організацій та держав є підтримання міжнародного миру і безпеки і з цією метою використання ефективних колективних заходів на міжнародному і національному рівнях для попередження й усунення загрози миру й протидія актам агресії або іншим порушенням миру і проведення мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру [1]. Для реалізації цієї мети у світі встановлена заборона на ведення агресивних війн, вдосконалюється міжнародно-правовий інститут кримінальної відповідальності за ведення агресивної війни, вчинення злочину агресії. Особливої ваги проблемні питання визначення злочину агресії набувають у наш час в умовах збройного протистояння на Сході України та анексії Криму.

Особливості дослідження питань правової природи та генезису визначення поняття агресії як міжнародного злочину обумовлена перш за все відсутністю тривалий час її чіткого загально визнаного поняття. Оскільки ефективна та якісна робота у сфері захисту прав та законних інтересів учасників міжнародних правовідносин від цього злочину є неможливою без чіткої ідентифікації цього міжнародного злочину, важливою є робота щодо визначення поняття цього злочину, яка здійснюється, зокрема, і в рамках визначення юрисдикції Міжнародного кримінального суду відносно цього злочину. Важливим для здійснення аналізу агресії як міжнародного злочину є і дослідження філософсько-психологічних складових поняття цього злочину.

Слід зазначити, що злочинність агресії була вперше сформульована у нормах міжнародного права. При

цьому, становлення протиправності агресивної війни/агресії в доктрині міжнародного права мало тривалу історію. Перші паростки цього процесу були закладені ще у часи Середньовіччя. Зокрема, засновник міжнародного права Гуго Гроцій вважав справедливою, дозволеною війну лише таку, яка розпочата у відповідь на порушення права, яка ведеться в якості самооборони: «У випадку нападу на людей відкритою силою при неможливості запобігти іншим чином небезпеці для життя дозволена війна, якщо навіть це призведе до вбивства нападаючого» [2]. Дослідник проблем війни і миру професор Саламанського університету Франсиско де Вітторія ще в XVI сторіччі писав про те, що війни можуть вестися тільки для виправлення несправедливості, та підкреслював, що «якщо підданий впевнений в несправедливості війни, він може не приймати участі в ній, не дивлячись на наказ свого суверена» [3]. Аналізуючи цю тему, американський професор Б. Ференц звертає увагу на тому, що: «Багато із ідей Вітторія, які були сформульовані в першій половині XVI сторіччя, такі як елементи визначення агресії, кордони допустимої самооборони, відповідальність керівників держав, необґрунтованість посилення на наказ керівництва для свого захисту, стали першими передвісниками доктрин, котрі стали визнаними принципами міжнародного права чотири століття потому», що застосування сили для досягнення національних цілей довело свою руйнівну силу та марність [4].

Ідеї основоположників доктрини міжнародного права епохи Середньовіччя про злочинність агресії та відмови від війни у якості засобу вирішення міжнародних суперечок отримали подальший розвиток в історичний період «Нового часу». Так, у декреті Національного Конвенту Франції 1793 року йшлося про відмову французької нації від будь-якої війни як засобу вирішення міждержавних суперечок, а Конституція

Франції 1791 року навіть передбачала покарання міністрів, відповідальних за агресію [5].

Важливим кроком у юридичному закріпленні злочинності агресії стало прийняття Гаазьких конвенцій про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 та 1907 років. В статті 1 розділу I Про збереження всезагального миру Конвенції від 18 жовтня 1907 року зазначалось, що «з метою попередити, по можливості, застосування сили в відносинах між державами, Договірні держави погоджуються докласти всі свої сили для того, щоб забезпечити мирне вирішення міжнародних суперечок» [6]. Однак прийняття вищезазначених конвенцій, на жаль, не передбачало прямої правової заборони злочину агресії.

Перша світова війна, у якій брало участь 38 держав із населенням 1,5 мільярди мешканців, та під час якої загинуло понад десять мільйонів осіб, стала важливим поштовхом для заборони війни у якості засобу вирішення міждержавних спорів. За словами Уїнстона Черчилля «людство ніколи ще не було в такому положенні. Не досягнув значно більш високого рівня доброчесності та не користуючись значно більш мудрим керівництвом, люди вперше отримали в руки такі знаряддя зброї, за допомогою яких вони без похибки можуть знищити все людство. Таке досягнення всієї їх славетної історії, всіх славетних напрацювань попередніх поколінь. І люди добре зроблять, якщо зупиняться та замисляться над цією своєю новою відповідальністю. Смерть стоїть наготові, слухняна, очікувальна, готова служити, готова змести всі народи «en masse», готова, якщо це знадобиться, перетворити в порошок, без будь-якої надії на відродження, все те, що залишилось від цивілізації. Вона чекає тільки слова команди. Вона чекає цього слова від крихкотілої наляканої істоти, котра вже давно служить їй жертвою і котра тепер один єдиний раз стала її володарем» [7]. З цих слів стає зро-

зуміло, чому цей загально масштабний військовий конфлікт мав вирішальний вплив на розповсюдження ідей, що «сама можливість війни повинна бути виключена», а про доктрини «вчених, які в минулому не сприймались всерйоз, згадали, готуючись мобілізувати міжнародне право для справи миру» [4, Р. 40-41]. Перша світова війна з «надзвичайною силою продемонструвала життєво важливе для всього людства значення заборони агресивних війн» [3, 118]. У цих умовах міжнародне співтовариство усвідомило необхідність прийняття юридично зобов'язуючих міжнародних документів, в яких би вводилася пряма або опосередкована заборона агресивної війни. 10 січня 1920 року, як результат Паризької мирної конференції, на якій юридично було оформлено завершення Першої світової війни, була заснована Ліга Націй, перша міждержавна організація, до принципової мети якої входило збереження миру. Статут Ліги Націй проголошував, що: «Високі Договірні Сторони, приймаючи до уваги, що для розвитку співробітництва між народами і для гарантії їх миру та безпеки, важливо прийняти деякі зобов'язання не вдаватися до війни» [8]. Відповідно до Статуту, основними цілями Ліги Націй було збереження миру. До числа заходів, які б забезпечували збереження миру, відносились зменшення та обмеження озброєння; зобов'язання держав-членів Ліги Націй виступати проти будь-якої агресії; взаємні домовленості вирішення спорів дипломатичним шляхом, а якщо спір не може бути врегульований дипломатичним шляхом, то питання має бути повністю розглянуте третейським судом. 1 жовтня 1924 року на п'ятій сесії Ліги Націй рішенням Асамблеї був прийнятий та підписаний представниками 19 держав Женевський протокол про мирне вирішення міжнародних спорів, в якому було закріплено визначення агресивної війни як міжнародного злочину [9]. Про важливість Женевського

протоколу 1924 року було зазначено в вирокі Нюрнберзького трибуналу 1946 року: «Хоча цей протокол ніколи не був ратифікований, він був підписаний керівними державними діячами світу, які представляли переважну більшість цивілізованих держав і народів, і може розглядатися як переконливий доказ наміру затаврувати ганьбою агресивну війну як міжнародний злочин» [10]. 24 вересня 1927 року була прийнята Декларація Ліги Націй про агресивні війни, яка кваліфікувала агресивну війну як міжнародний злочин та в якій було підтверджено існування звичаєвої норми міжнародного права, яка забороняє агресію. Зазначений документ мав два основних положення, які заключалися в тому, що будь-яка агресивна війна оголошувалась забороненою, а також те, що для вирішення спору між державами останні зобов'язані застосовувати мирні засоби [11].

Важливим кроком в визнанні агресивної війни протиправною стало підписання у 1928 році багатостороннього Договору про відмову від війни як засобу національної політики (Паризький пакт/пакт Бріанна – Келлога), в статті 1 якого Сторони урочисто заявили, що «засуджують використання війни для врегулювання міжнародних спорів та відмовляються від такого використання в своїх взаємовідносинах», а стаття 2 встановлювала обов'язок врегулювання міжнародних спорів і конфліктів тільки мирними засобами [12]. І Лукашук справедливо зазначає, що в цьому договорі відсутнє визначення агресивної війни як злочину. Тим не менш, урочисте засудження війни досить близьке до цього [13]. Засудження війни мало важливе значення, і саме таким чином Договір був витлумачений в Вироку Нюрнберзького трибуналу: «Всі ці вираження думок, ... зроблені настільки урочисто, посилюють те значення, яке Трибунал надає Паризькому пакту та котре закладається в тому, що звернення до агресивної війни являється

не тільки беззаконним, а і злочинним» [14].

В 30-і роки ХХ сторіччя дипломатія вважала за необхідність укладення спеціальної конвенції, яка б стверджувала універсальні критерії для висновку про те, чи представляє собою той або інший крок будь-якої держави акт агресії, або він не може таким вважатися. Укладення конвенції змогло б упорядкувати застосування статей Статуту Ліги Націй, які передбачали можливість застосування санкцій проти країни-агресора, проте не пояснювали, що саме розуміється під словом «агресія» [15]. 3, 4, 5 липня 1933 року в місті Лондоні були підписані Конвенції про визначення агресії. Лондонську конвенцію від 03 липня підписали представники Афганістану, Ірану, Естонії, Латвії, Польщі, Румунії та СРСР. В 1934 році до цієї конвенції приєдналася Фінляндія. Лондонська конвенція від 04 липня підписали представники Румунії, СРСР, Туреччини, Чехословаччини та Югославії. Конвенцію від 05 липня підписали представники Литви та СРСР. Всі три конвенції мали однаковий текст, в якому були сформульовані п'ять критеріїв агресії. В конвенціях, відповідно до статті 2, передбачалось, що нападаючою в міжнародному конфлікті буде визнано державу, котра першою здійснить одне із перерахованих дій: 1) оголосить війну іншій державі; 2) вторгнеться своїми збройними силами, хоча б без оголошення війни, на територію іншої держави; 3) нападе своїми сухопутними, морськими або повітряними силами, хоча б без оголошення війни, на територію, на судна або на повітряні судна іншої держави; 4) піддасть морській блокаді береги або порти іншої держави; 5) надасть підтримку збройним бандам, котрі, сформувавшись на її території, вторгнуться на територію іншої держави, або відмовиться, не дивлячись на вимогу держави, яка зазнала вторгнення, прийняти на своїй власній території всі залежні від неї заходи для позбав-

лення зазначених банд будь-якої допомоги або протегування [16]. Стаття 3 Лондонських конвенцій зазначала, що ніякі міркування політичного, військового, економічного або іншого порядку не можуть служити вибаченням або виправданням агресії. В додатку до Лондонських конвенцій дається приблизний перелік тих обставин, на які можливе було б посилення з метою виправдання агресії, при цьому вказується, що всі ці обставини не можуть служити приводом для застосування агресивних дій [17]. Визначення агресії та приводів для неї, що були дані в Лондонських конвенціях 1933 року, ввійшли в подальшому і в інші договори та стали нормою міжнародного права. Крім того, факт підписання СРСР вищезазначених конвенцій, а також їх текст був використаний в доповіді Генеральної Асамблеї Ліги Націй для ідентифікації акту агресії СРСР проти Фінляндії на основі якого 14 грудня 1939 року СРСР був виключений з Ліги Націй [18].

Таким чином, на початку Другої світової війни в теорії міжнародного права та в міжнародних актах сформувалося розуміння злочинності агресивної війни. Звичайно, заборона агресії не означало її остаточного виключення із практики міжнародних відносин. Однак, переоцінити значення зазначених документів неможливо – саме вони, спираючись на теоретичні доктрини «батьків-засновників» міжнародного права, створили правовий фундамент для юридичного визначення агресії як злочину проти всезагального миру, а також для введення кримінальної відповідальності осіб, які так або інакше причетні до планування, розв'язання і веденню агресивних війн [19, с. 21-22].

Після завершення Другої світової війни, яка стала наймасштабнішим збройним конфліктом в історії людства, міжнародне співробітництво було націлене на забезпечення невідворотності покарання осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини, до

яких були віднесені і злочини агресії. Розв'язування гітлерівською Німеччиною агресивної війни, застосування у якості державної ідеології геноциду, розроблена та поставлена на потік технологія масового знищення людей, нелюдське відношення до військовополонених та їх вбивство, стали широко відомі світовій спільноті та вимагали відповідної юридичної кваліфікації та засудження. Все це зумовило проведення Нюрнберзького міжнародного судового процесу над колишніми керівниками гітлерівської Німеччини (1945-1946 рр.) та Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (1946-1948 рр.). 8 серпня 1945 року на Лондонській конференції СРСР, США, Великобританія та Франція уклали Угоду про судове переслідування та покарання головних військових злочинців європейських країн осі, відповідно до якої був створений Міжнародний військовий трибунал. До цієї Угоди також приєдналися ще 19 держав. Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу був створений Угодою 1946 року за участю СРСР, США, Великобританії, Китаю, Франції, Австралії, Канади, Нової Зеландії, Нідерландів, Індії та Філіппін. З представників цих держав був сформований трибунал.

Створення та процесуальна діяльність Нюрнберзького Міжнародного трибуналу над колишніми керівниками гітлерівської Німеччини (1945-1946 рр.) та Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (1946-1948 рр.) найбільш серйозно вплинуло на розвиток концепції злочинності агресії. В Статуті Нюрнберзького Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців були передбачені та сформульовані норми про діяння в яких є склад найтяжчих міжнародних злочинів та які тягнуть за собою індивідуальну відповідальність. Такими злочинами стали злочини проти миру, військові злочини та злочини проти людяності. Відповідно до статті 6 Статуту

Нюрнберзького трибуналу злочинами проти миру були визнані планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або війни в порушення міжнародних договорів, угод або завірень, або участь в загальному плані або змові, які направлені на здійснення будь-якого з вищезазначених дій [20]. В Статуті вперше був встановлений принцип індивідуальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів, в тому числі за вчинення будь-якого діяння, що охоплюється поняттям злочину агресивної війни. Так, Статут передбачає, що керівники, організатори, підбурювачі та пособники, які приймали участь в складенні або в здійсненні загального плану або змови, направлено на здійснення будь-яких зазначених злочинів, несуть відповідальність за всі дії, вчинені будь-якими особами з метою здійснення такого плану. Стаття 7 Статуту зазначала, що посадове положення підсудних, їх положення в якості голів держави або відповідальних чиновників різних урядових відомств не повинно розглядатися як підстава для звільнення від відповідальності або пом'якшення покарання. А відповідно до статті 8 Статуту той факт, що підсудний діяв за розпорядженням уряду або за наказом керівника, не звільняє підсудного від відповідальності. В вирокі Міжнародного військового трибуналу зазначалось, що злочини проти міжнародного права скоюють люди, а не абстрактні утворення, і тільки шляхом покарання індивідів, які вчиняють такі злочини, приписи міжнародного права можуть бути примусово виконані [21]. Таким чином, Статут та вирок Суду вказують на безпосередню кримінальну відповідальність індивіда згідно до міжнародного права за особливо тяжкі міжнародні злочини. На цьому принципі засновані і статuti подальших міжнародних трибуналів, включаючи Статут Міжнародного кримінального суду. В Статуті Нюрнберзького трибуналу також вперше була передбачена від-

повідальність для груп та організацій за вчинення міжнародних злочинів. Згідно зі статтею 10 Статуту якщо Трибунал визнає ту або іншу групу або організацію злочинною, компетентні національні влади ... мають право притягати до суду національних, військових або окупаційних трибуналів за приналежність до цієї групи або організації. В цих випадках злочинний характер групи або організації вважається доведеним [22]. Після проведення Нюрнберзького міжнародного судового процесу над колишніми керівниками гітлерівської Німеччини (1945-1946 рр.) та Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (1946-1948 рр.) концепція «злочинів проти миру» затвердилась в міжнародному праві [23]. В 1945 році була заснована Організація Об'єднаних Націй – міжнародна організація, створена для підтримання та зміцнення міжнародного миру та безпеки. ООН стала невід'ємною частиною сучасного світопорядку, в формуванні та підтриманні якого їй належить важлива роль. Вона представляє собою ядро глобальної системи міжнародних організацій. Її Статут був першим актом, що закріпив основні цілі та принципи міжнародного світопорядку та надавши їм імперативну силу [24, 41]. Відповідно до статті 1 Статуту ООН метою цієї організації є не просто підтримання міжнародного миру та безпеки, а і «придушення актів агресії або інших порушень миру» [1]. Для досягнення зазначеної мети, відповідно до статті 2 Статуту, всі Члени Організації Об'єднаних Націй вирішують свої міжнародні спори мирним шляхом таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир і безпеку і справедливість; всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй [1]. При цьому,

необхідно зазначити, що в Статуті ООН відсутнє визначення агресії як злочину за міжнародним правом, який тягне індивідуальну кримінальну відповідальність. В статті 39 Статуту ООН мова йде про те, що саме Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії [1]. Само по собі таке визначення може мати юридичні наслідки, даючи державі, якій погрожують або державі, на яку здійснено агресію, право на сприяння ООН в забезпеченні інтересів даної держави [24, 45].

Включно до 1998 року в міжнародному договірному праві питання щодо індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які відповідальні за агресивні війни або інші злочини проти миру, не дивлячись на значну кількість міжнародних військових конфліктів, які мали місце після Другої світової війни, остаточно не були врегульовані [25]. На початку вважалося за необхідне відкласти вирішення зазначеного питання до формування міжнародно-правового визначення агресії відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. В 1974 році це стало можливим – була прийнята резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, в якій було прийнято Визначення агресії. В даній резолюції вперше був встановлений перелік діянь, які вважалися проявом агресивної війни. Хоча в цьому документі агресія розглядається як міжнародний злочин держави проти іншої держави, саме визначення діянь, які складають агресію, може бути покладено в основу кримінальної відповідальності фізичних осіб за вчинення актів агресії [26]. Проте юридична сила резолюції 3314 була обмежена [27]. В тексті зазначеної резолюції було відображено загальне та прийнятне для всіх держав формулювання визначення агресії, однак прийнята Асамблеєю резолюція не мала обов'язкової сили, так як вона має силу рекомендації, проте резо-

люція 3314 мала більш морально-політичне значення [28].

В 1998 році на Дипломатичній конференції під егідою ООН злочин агресії був включений в юридично обов'язковий та потенційно універсальний міжнародний договір – Римський статут Міжнародного кримінального суду. Однак, Статут не містить визначення злочину агресії, адже державам-учасникам не вдалося узгодити таке визначення, не був сформульований ні склад злочину, ні процесуальні вимоги здійснення Судом юрисдикції в його відношенні, а тому, ці питання були доручені Підготовчій комісії Міжнародного кримінального суду (1998-2002 рр.), і згодом – Спеціальній робочій групі по визначенню агресії (2002-2009 рр.) [29]. 11 червня 2010 року в Уганді в місті Кампалі відбулося пленарне засідання першої Оглядової конференції держав-учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду. На зазначеному засіданні, в результаті тривалих дискусій, держави-учасниці домовилися про визначення поняття злочину агресії. При внесенні доповнень до Римського статуту було прийнято наступне визначення злочину агресії, яке було закріплене в статті 8 bis («Злочин агресії») [30]:

1. Для цілей цього Статуту «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка здатна фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акта агресії, який в силу свого характеру, серйозності і масштабності являється грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй.

2. Для цілей пункту 1 «акт агресії» означає використання військової сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісне з Статутом Організації Об'єднаних Націй. Будь-яке із наступних дій, незалежно від оголо-

шення війни, буде кваліфікуватися у відповідності з резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року в якості акта агресії:

а) вторгнення або напад військових сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона б не носила, яка являється результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія з застосуванням сили на території іншої держави або її частини;

б) бомбардування військовими силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

в) блокада портів або берегів держави військовими силами іншої держави;

г) напад військовими силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили або морські та повітряні флоти іншої держави;

д) застосування військових сил однієї держави, яка знаходиться на території другої держави по домовленості з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в домовленості, або будь-яке продовження їх перебування на такій території по завершенню дії домовленості;

е) дії держави, які дозволяють, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження другої держави, використовувалася цією другою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

ж) засилання державою або від імені держави озброєних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти другої держави, які носять настільки серйозний характер, що це рівнозначно перерахованим вище актам або значній участі в них.

В статті 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду відображені та згруповані воедино елементи трьох основних підходів до

визначення злочину агресії для цілей міжнародного кримінального права. З однієї сторони, в пункті 1, в якому перераховані чотири форми співучасті в злочині агресії (планування, підготовка, ініціювання або здійснення) відображена так звана «Нюрнберзька та Токійська модель». Однак, друга частина того ж пункту містить суттєвий відступ від Статуту і вироку Нюрнберзького трибуналу, оскільки вона не обмежує явище агресії «агресивними війнами», але криміналізує індивідуальну участь відповідних осіб в здійсненні «грубих порушень Статуту Організації Об'єднаних Націй». Таким чином, пункт 1 по суті координується зі статтею 2 (4) Статуту Організації Об'єднаних Націй: «Всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй» [1], і «центр» визначення зміщується з відносно вузько сформульованої «Нюрнберзької та Токійської моделі» до юридично більш ґрунтовного режиму правового регулювання у відповідності зі Статутом ООН. Далі, в пункті 2 є пряме посилання на резолюцію 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року, і там же відтворюється зміст статті 3 Додатку до неї, проте уже в якості змісту самої статті 8 bis. Відповідно, цей третій елемент розширює сферу застосування нової норми міжнародного права, у зрівнянні з «Нюрнберзькою та Токійською моделлю», котра передбачала здійснення кримінального переслідування вищих посадових осіб нацистської Німеччини та імперської Японії за їх роль в масштабній агресивній війні (а не в акті агресії). З іншої сторони, в силу їх включення в текст статті 8 bis норми Додатку до резолюції 3314 (XXIX), що являють собою «м'яке право» – Міжнародний кримінальний суд

прямо визнав нормою міжнародного звичаєвого права тільки підпункт (g) – отримали юридично обов'язковий характер міжнародного договірною права. Отже, ціль нового визначення полягає в тому, щоб охопити якомога більше можливих агресивних проявів поведінки держав та надати Міжнародному кримінальному суду юрисдикцію по відношенню до максимально широких меж індивідуальної поведінки (планування, підготовка, ініціювання або здійснення), що приводить до здійснення акта агресії будь-якою державою - учасницею Римського статуту або державою, яка не приймає участі в Статуті проти будь-якої держави – учасниці Римського статуту.

Зазначені Кампалійські поправки до Римського статуту набудуть чинності після ратифікації їх не менше

ніж 30-ма державами та затвердження їх більшістю (2/3 голосів) на Асамблеї держав-членів. Оскільки 23 вересня 2016 року Нідерланди і Чилі ратифікували Кампалійські поправки й стали 31-ю та 32-ю державою, які підтримали зазначені зміни. Зміни до Римського статуту повинні бути підтримані Асамблеєю держав-членів.

Таким чином, з визначенням поняття злочину агресії відповідно до норм Римського статуту Міжнародному кримінальному суду усуває прогалину в міжнародному кримінальному праві та створює необхідні міжнародно-правові підвалини для притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні цього міжнародного злочину.

Список використаних джерел

1. *Статут ООН*. – [Електронний ресурс]. – Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
2. *Гроцій Г.* О праве войны и мира / Гуго Гроций. – М., 1956. – С. 186-188.
3. *Цит. по:* Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма / Под ред. И. А. Ледях, И. И. Лукашука. – С. 116.
4. *Ferenz B.* Enforcing International Law – A Way to World Peace / Ferenz B. – Vol. 1. – London; New York, 1983. – P. 8.
5. *Курс международного права*. – Т. 1. – М., 1967. – С. 48.
6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_938.
7. *Черчилль В.* Мировой кризис / В. Черчилль – М. – Л.: Государственное военное издательство, 1932. – 328 с.
8. *Версальский мирный договор* / Полный перевод с французского под ред. Ю. В. Ключникова и А. Сабанина. – М.: Изд. Литиздата НКВД, 1925. – С. 7.
9. *Протокол о мирном разрешении международных споров Лиги Наций: Принят решением Ассамблеи Лиги Наций на пятой сессии 01 октября 1924 года* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.worlddigitalibrary.org/ru/item/11582>.
10. *Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками*. – Т. 7. – М., 1961. – С. 367.
11. *Гарантии безопасности по Статуту Лиги Наций: Сб. документов по международной политике и международному праву*. – Вып. IX. – М., 1937. – С. 213.
12. *Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами*. – Вып. 5. – М., 1930. – С. 5-8.
13. *Лукашук И. И.* Право международной ответственности / И. И. Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 248.
14. *Нюрнбергский процесс: Сб. материалов*. – Т. 2. – М., 1951. – С. 452.
15. *Кризис и война. Международные отношения в центре и на периферии мировой системы в 30-40-х годах* / Богатуров А. Д. и др. – М.: МОНФ, 1998. – С. 49.

16. *Документи* внешней политики СССР. – Т. 16. – М., 1970. – С. 388.; Народный Комиссариат по Иностранным Делах СССР. Конвенции об определении агрессии подписанные в Лондоне 3-5 июля 1933 г. – М.: Издание НКВД. – 1933.
17. *Дипломатический словарь*. – М.: Гос. изд-во пол. лит., 1948. – 304 с.
18. *Резолюция* Генеральной Ассамблеи Лиги Наций от 14 декабря 1939 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://heninen.net/sopimus/1939q.htm>.
19. *Малахова О. В.* Агрессия как преступление по национальному и международному уголовному праву. Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / О. В. Малахова. – Ставрополь: СГУ, 2003. – 167 с.
20. *Устав* Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси (Принят 08.08.1945). [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_201.
21. *Нюрнбергский процесс*. Сб. материалов. Т. 2. М., 1951.
22. *Устав* Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси (Принят 08.08.1945). [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_201.
23. *Werle G.* Principles of International Criminal Law, 2nd edition / Werle G. – TMC Asser Press, 2009. – С. 481-484.
24. *Лукашук И. И.* Международное право. Особенная часть / И. И. Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 41.
25. *Огляд 160 міжнародних та неміжнародних військових конфліктів, що відбувались в період з 1945 по 1985 рр.* // U. Borchardt et al., Die Kriege der Nachkriegszeit, 1986. – С. 68.
26. *Кибальник А. Г.* Преступления против мира и безопасности человечества / А. Г. Кибальник, И. Г. Соломоненко. – М.: Юридический центр, 2003. – С. 211.
27. *M. C. Bassiouni and V.B. Ferenez,* The Crime against Peace and Aggression: from Its Origins to the ICC, in M. C. Bassiouni (ed.), International Criminal Law, 3rd edition (Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2008), том I, С. 227.
28. *Альманах* международного права. – Одесса, 2010. – Выпуск 2. – С. 294.
29. *Див.: S. Sayarin,* «The Definition of the Crime Of Aggression for the Purpose of the International Criminal Court: Problems and Perspectives», in 13 Journal of Conflict and Security Law (2008), issue 2, С. 334-335.
30. *Див.: оф. док.: RC/Res. 6* (advance version, 30 June 2010), С.2-3)..

Базов О. В. Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві

Стаття присвячена визначенню злочину агресії в міжнародному кримінальному праві. Автором був даний аналіз основних етапів становлення в доктрині міжнародного права правових норм про відповідальність за агресію, за ведення агресивної війни. Відмічається, що злочинність війни, незаконні методи ведення військової боротьби – це та база, на якій виникли міжнародно-правові норми відповідальності держав, кримінальної відповідальності фізичних осіб за вчинення злочинів проти міжнародного права. Підкреслюється, що враховуючи особливу небезпечність для світової спільноти злочину агресії в загальній системі норм, що регулюють відносини між державами, Статут ООН та Декларація про принципи міжнародного права закріпили такі принципи як відмова від погрози силою та використання сили в міжнародних відносинах, вирішення спорів мирними засобами, суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи інших держав.

Проаналізовані особливості визначення злочину агресії в Римському статуті та юрисдикція Міжнародного кримінального суду стосовно даного злочину.

Ключові слова: міжнародне кримінальне право, міжнародне кримінальне правосуддя, міжнародний злочин, агресія, відповідальність, міжнародний суд.

Базов А. В. Некоторые вопросы определения преступления агрессии в международном уголовном праве

Статья посвящена определению преступления агрессии в международном уголовном праве. Дан анализ основных этапов становления в доктрине международного права правовых норм об ответственности за агрессию, за ведение агрессивной войны. Отмечается, что преступность войны, незаконные методы ведения вооруженной борьбы – вот та база, на которой возникли международно-правовые нормы ответственности государств, уголовной ответственности физических лиц за совершение преступлений против международного права. Подчеркивается, что учитывая особую опасность для мирового сообщества преступления агрессии в общей системе норм, регулирующих отношения между государствами, Устав ООН и Декларация о принципах международного права закрепили такие принципы как отказ от угрозы силой и использование силы в международных отношениях, разрешение споров мирными средствами, суверенное равенство государств, невмешательство во внутренние дела других государств.

Проанализированы особенности определения преступления агрессии в Римском уставе и юрисдикция Международного уголовного суда в отношении данного преступления.

Ключевые слова: международное уголовное право, международное уголовное правосудие, международное преступление, агрессия, ответственность, международный суд.

Bazov O. Several issues related to definition of a crime of aggression in International criminal law

The article is a research of definition of a crime of aggression in international criminal law. The author assessed key establishment stages of legal provisions on liability for aggression, for waging of a war of aggression in doctrine of international law. It has been noted that a criminal nature of war, illegal methods of conducting of military fight are like that basis pursuant to which international legal norms of states' liability, individuals' criminal responsibility for commission of crime against international law have occurred. The emphasis is made on the point that having regard to a particular insecurity for the world community of a crime of aggression in the general system of norms which regulate the intercourse of states, the UN Charter and the Declaration on Principles of International Law set such principles as nonuse of threat or use of force in international relations, peaceful settlement of disputes, sovereign equality of states, non-interference in internal affairs of other states.

Aspects of definition of a crime of aggression in the Rome Statute and jurisdiction of the International Criminal Court as regards this kind of crime have been also examined.

Key words: international criminal law, international criminal justice, international crime, aggression, liability/responsibility, international court.